

# Človek a jeho životné prostredie cez optiku taoistickej filozofie prírody

*M. Čarnogurská: The Man and His Environment through an Optics of the Taoistic Philosophy of Nature. Život. Prostr. Vol. 32, No. 2, 80–83, 1998.*

A philosophical heritage of ancient China, especially its Taoistic philosophy and religion, has saved in the memory of mankind many constructive conceptions of the reasonable and really positive self-preservable attitude of Man to the Nature and to his natural environment. At present, in our situation, it could become a considerable source of inspiration for our environmentalism. Especially it is actual in defending a necessity of seeking radically new strategy of sustainable development of mankind in the rapidly deteriorated life conditions on the Earth in the nearest millenium. For example, many enticing citations from the ancient Chinese taoistic texts, as is Laozi's *Tao Te ching*, sound just now as up-to-date topics, which can help to mobilize people and their world authorities to an active way of our common rescue.

V posledných rokoch na najrozličnejších miestach a v najrozličnejších súvislostiach dosť často vidáme obrazec jin-jangovej svastiky s jej charakteristickou podobou kruhového symbolu dvoch čierneho-bielych, protikladne do seba zapletených vln. Málokoho pritom napadne, že tento obrazec sa zrodil už pred vyše štyritisíc rokmi v Číne ako výraz pôvodných čínskych svetónázorových predstáv o podstate bytia a základnom princípe a povahe zákonitostí prírody. Žiadna iná svetová kultúra na našej planéte nedokázala už v období neolitu výstižnejšie, a pritom tak presvedčivo, výtvorne vyjadriť povahu bytia i základnú zákonitosť jeho prírodných procesov. Naopak, naša západná svetónázorová tradícia presadzovala a presadzuje už od staroveku naivnú snahu "vtlačiť prírode naše myšlienkové štruktúry ako jej skutočné vlastnosti...aby sme prírodu zajali a prinútili slúžiť záujmom človeka" (Lisický, 1994).

Spomenutá jin-jangová svastika a s ňou súvisiace tzv. jin-jangové trigramy a hexagramy čínskej pravekej šamanskej príručky, známej ako *Kniha Premien*, snažili sa čo najzrozumiteľnejším spôsobom spodobniť zákony dynamiky prírody tak, aby ich aj obyčajný človek pochopil a mohol sa podľa nich v živote orientovať. Už od 5. storočia pred n. l. začala tento charakteristický jin-jangový dynamický životný názor obhajovať a filozoficky veľmi presne definovať vrstva špičkových čínskych filozofov – intelektuálov, tvoriacich tzv. *taoistický* filozofický smer. Inicioval ho pôvodne anonymný archívár

Lao-c' a taoistické myšlienky neskôr po ňom rozvíjali Lie-c', Čuang-c' a mnohí ďalší taoistickí filozofi – samotári.

Dnes, keď moderná prírodoveda stále preukázateľnejšie odhaľuje, že prírodný proces bytia sveta (ktorý je všade okolo nás a ktorého sme i my nevymaniteľnými súčasťami) už nespochybniteľne potvrdzuje ako **synergicko komplementárny proces bipolárne až multipolárne protikladných dynamických interakcií i väzieb veľmi zložitých systémov neperiodického prúdenia**, sme prinútení úplne novým spôsobom a čo najpružnejšie zorientovať sa v tejto skutočnosti tak, aby sme boli schopní v takejto realite čo najdlhobejšie prežiť, a zároveň aby sme boli schopní svojou ľudskou činnosťou ho nenarušiť, či dokonca smrteľne nebezpečne neobrátiť proti sebe.

V každej podobnej životnej situácii sa ľudia obvykle rozhodnú pre radikálne novú stratégiu svojich životných interakcií s prostredím, v ktorom žijú a ktoré je základným postulátom ich ďalšieho prežitia. Táto radikálne nová stratégia ich životného správania sa má však nádej na úspech jedine vtedy, ak sa pritom sami podriadia nevyhnutnosti produktívnej symbiózy s týmto prostredím. Pritom im, pochopiteľne, nesmie ísť o jeho absurdne nelogickú exploataciu, na základe nezodpovednej predstavy, že príroda je len človeku napospas daným prostredím, a že si môže dovoliť pri jeho využívaní hazardne s ním plytvať.

Ak by sme sa v dejinách ľudstva obzreli po príkladoch, kedy sa stratégia produktívnej symbiózy človeka so svojím prirodzeným životným prostredím naozaj podarila a pomohla mu v ňom nielen prežiť, ale dokonca vytvoril vysoko vyspelú a tisícročia fungujúcu civilizáciu bez toho, aby si svoje prírodné prostredie katastrofálne zdevastoval (ba naopak, ktoré dokonca úspešne pomohol prírode ešte viac zdokonaľiť v jej progresívnom vegetatívnom mohutnení a regenerácii!), nebude tých pozitívnych príkladov veľa. Vlastne z vyspelých svetových civilizácií bola to len takmer dvadsaťtisícročná vysokoproduktívna symbióza indiánskych kultúr Strednej a Južnej Ameriky so svojím prírodným prostredím (a to už od najstarších osídľovacích vln amerického kontinentu ešte pred skončením poslednej doby ľadovej, cez v tom čase ešte suchú či plytkú Beringovú úžinu až do 15. stor. n. l., keď boli po príchode európskych konkvistádorov do Ameriky indiánske civilizácie neľútostne a brutálne vykryžované a ich príslušníci civilizačne úplne drasticky zmrazení). Ďalším príkladom je už vyše päťtisíc rokov na tom istom mieste existujúca čínska civilizácia, ktorá si však svoje životné prostredie najmenej pred päťtisíc rokmi veľmi dômyselnou vodohospodárskou a stavebnou technológiou (tzv. *pao-kan*) tak výhodne poľnohospodársky upravila, funkčne zdokonalila a prebudovala, že jej územnému celku dodnes ešte stále nehrozí až taká rapidná devastácia, ako sa to stalo v iných dávnych agrárnych civilizáciach, napr. v Mezopotámii, severnej Afrike, strednej Ázii, či v prípade Chetitov vo východnom Turecku a Sýrii.

Ako som už naznačila v úvode, Číňania prišli už pred pár tisíc rokmi na to, že podstatou života na tejto planéte, no i v celom dynamickom kozme, je jin-jangový (čiže bipolárne-dialektický) proces vzájomne synergetickej tvorby i likvidácie nekonečne sa meniacich a znovu a znovu vzájomne tvoriacich obsahov a foriem procesov premien energie Nebies (tzn. sumy celého prírodného Univerza). Tento proces pomenovalo čínske intelektuálne vedomie v diele svojho prvého filozofa, Starého Majstra (Lao-c'), *Tao Te ťing* (Traktát o Ceste Tao a jej energii Te), jednoducho Cestou (*Tao*). Súčasne tým zdôraznilo, že táto dynamická Cesta (*Tao*) nemala a nemá v nekonečnom bytí Univerza nijaký prvopočiatkový moment vzniku, a teda nikdy nemala, ani nemá, nijakého svojho božského Stvoriteľa, na ktorého by sa



Emisiami zničený lesný porast na pobreží Tchajwanu

mohol človek vo svojej existencii na Zemi spoliehať a od ktorého by mohol očakávať nadprirodzenú ochranu.

Pôvodne filozofická úvaha anonymného starovekého čínskeho Starého Majstra natoľko vystihla prírodný proces existencie sveta, že sa už na prelome nášho letopočtu stala v Číne všeobecne uznávanou pravdou a taoistická filozofia čoskoro prerástla v rapidne sa šíriace taoistické náboženstvo. Toto náboženstvo nepresadzovalo vieru v monoteistického Boha či antropomorfné spodobených nadprirodzených bohov, ale náboženskú vieru v biocentrickú nadradenosť Cesty (*Tao*) všetkému živému, a teda i človeku. Cesta (*Tao*) je v taoistickom svetonázore jedinou Najvyššou autoritou, voči ktorej má byť človek vo vzťahu harmonickej podriadenosti. Taoistické náboženstvo predstavuje dnes v Číne i na Tchajwane (popri konfucianizme a budhizme) tretie najdôležitejšie vierovyznanie. Kresťantvo, na rozdiel od toho, tam vyznáva len 1 % obyvateľstva, čo je aj vo vyše miliardovej čínskej populácii veľmi mizivý počet.

Pre čínsku civilizáciu sa taoistické vierovyznanie stalo zároveň veľmi dôležitým spoločensko-historickým aktivizátorom aj v otázke prežitia. Nielenže ju zbavilo handicapu, ktorý našej západnej civilizácii dodnes napríklad veľmi nešťastne "zväzuje ruky" (tým, že v mnohých zásadných životných otázkach sa spoliehame na Boha, o ktorom sme v zmysle kresťanských náboženských predstáv presvedčení, že nás miluje a že celé to prírodné prostredie, v ktorom žijeme, stvoril jedine a len pre nás!), ale neoberá ju hlavne o schopnosť dokázať sa



Komplex zavodňovaných polí v areáli Academia Sinica na Tchajwane. Polia sú budované 6-tisíc rokov starou technológiou tzv. "pao-kan", vďaka ktorej voda neuniká z poľa do susedného terénu

v každej krízovej situácii tak radikálne zmobilizovať, aby bola schopná uskutočniť obrovsky **náročný projekt svojej aktívnej sebazáchrany**. Veď toho je človek pravdepodobne schopný jedine vtedy, keď sa v otázke sebazáchrany nemá na koho spoliehať, tým menej na nejaké božstvá, a začne konať sám za seba.

Z tohto hľadiska si Číňania už v prvopočiatocnom období historického vývoja, filozofickými názormi Lao-c'a, Lie-c'a, Čuang-c'a, Sün-c'a i mnohých ďalších veľmi podstatne vyjasnili základnú svetonázorovú predstavu o bytí sveta i o pôvode celého vesmírneho Univerza. Napríklad i takto: "*Cesta Tao, všade prúdiaca, je vo všetkom potrebná, a v ničom nepreteká cez okraj. Sľa nekonečná hĺbina, ktorá akoby bola prarodičkou desaťtisícov vecí všetvorstva! Otupuje ich vyhrotenosť, rozmotáva ich zauzlenosť, zmierňuje ich prežiarenosť, stotožňuje sa s ich "prašným svetom". Ach, ako je Ňou všetko presiaknuté, akoby bola skutočne Bytím toho! Nevieť, koho potomkom je, no akoby tu už bola dávno pre Nebeským Cisárom!*" (Lao-c', 4. kap.) Tým sa zásadne a raz navždy vo svojom intelektuálnom vedomí rozišli s vierou v Boha, v ktorého existenciu vo svojom predhistorickom období tiež mali chuť uveriť!

Čínski intelektuáli a nimi obhájená a spopularizovaná taoistická vierovyznanie metafyzicky vymedzilo základnú axiómu o bytí jedine ako dynamickú Cestu Tao, ktorej podstata je "*v pohybe Jej neustálych zvratov a poddajnosť je Jej funkcia. Tým sa v Podnebesí desaťtisíc vecí rodia vo svoje bytia a z bytí v nebytia*" (Lao-c', 40. kap.). Zároveň "*Jej číra energia Te je v skutočnosti len po-*

*stup Jej Cesty. No to, ako sa Cestou Tao veci uskutočňujú, je nevypočítateľné ako dravý živel! Ó, aká nevypočítateľná spontánnosť a šílená dravosť, akoby táto spontánnosť a dravosť bola v jadre Jej základnou podobou! Ó, aká premiešanosť, akoby v Jej jadre boli ukryté všetky veci! Ó, aká nerozoznateľnosť, akoby to bola kvintesencia všetkých vecí a akoby táto kvintesencia bola tou Jej najpravdivejšou skutočnosťou a akoby bola v jadre Jej pravou vierohodnosťou! Od minulosti až dodnes, nič z toho, čo bolo Cestou Tao pomenované, sa nestráca a všetko by sa to dalo overiť"* (Lao-c', 21. kap.).

Súčasne si uvedomili a priznali i ďalšiu veľmi zásadnú vec: "*Nebo a Zem nie sú ľudomilné a s desaťtisícami vecí zaobchádzajú ako so slamenými psami!*" Preto podľa taoistických, a nakoniec i všeobecných čínskych svetonázorových, predstáv ani "*naozajstný Človek tu nie je kvôli ľudomilstvu*" a ak to teda okolnosti vyža-

dujú, *musí zaobchádzať so stovkami rodov podobne "ako so slamenými psami!"* Napr. v 3. tisícročí pred n. l. cisár Jü prinútil všetko mužské obyvateľstvo aby spoločne zregulovalo celé povodie Žltej rieky i jej prítokov a pomocou stavania tzv. pao-kanov terasovito vybudovalo účinne zavlažovateľné polia, na ktorých môže vegetácia bujne prosperovať. Tento projekt Číňania dokázali uskutočniť v priebehu jednej generácie. A podobným spôsobom neskôr cisár Čchin Š' Chuang-ti dal postaviť Dlhý múr, ako obranné opevnenie proti severným nomádom, aj keď si táto stavba vyžiadala nesmierne ľudské obete.

O čo v skutočnosti na tejto planéte v živote ľudstva ide a aký je zásadný rozpor medzi jeho životnou realitou a vysneným utopickým ideálom ľudského šťastia?

V procese vývoja živých foriem na Zemi sa ľudský druh *Homo sapiens* vyvinul, a teda patrí k tým formám živých organizmov, ktoré si nevedia zabezpečovať pre svoj život nevyhnutnú energiu zo slnečného zdroja priamo, iba sprostredkovane čiže "parazitne", a to cestou potravinového reťazca, konzumáciou rastlinnej a živočíšnej biomasy. Naopak, rastliny (spolu s niektorými mikroorganizmami) sú zo všetkých živých foriem v biosfére našej planéty jediné, čo si vedia získať životnú energiu zo Slnka priamo, pomocou fotosyntézy. Ľudské bytosti takúto schopnosť nemajú, a teda nech sa to zdá akokoľvek absurdné, v skutočnosti vôbec nie sme slobodní a nezávislí páni tohto sveta, ale, žiaľ, tak ako hociktoré iné živočích, iba bezmocní "paraziti", plne závislí od jestvovania vegetácie v biosfére našej

planéty. Dokonca sme veľmi ľahko zraniteľní paraziti, keďže si nevyhnutnú energiu nedokážeme získavať zo slnečného zdroja priamo, tým, že by sme si časti svojho tela jednoducho nastavili slnku tak, ako si napr. rastliny nastavujú listy či okvetia. My si ju nijakým podobným spôsobom načerpať zo Slnka nevieme. Naozaj sme teda len "parazitmi". V tom prípade však nezriadenou a bezhlavou devastáciou vegetácie na našej planéte môžeme veľmi podstatne urýchliť neodvratnú životnú katastrofu.

Právo na život obvykle poskytuje parazitujúcim živočíchom príroda tým, že majú možnosť stať sa užitočnými svojim hostiteľom, formou nejakej protislužby, čiže dostanú sa s nimi do symbiotického vzťahu. Takto pomáhajú udržiavať pri živote a zveľaďovať hostiteľskú formu a nezdevastovať ju. Príkladom obojstranne výhodnej životnej symbiózy sú včely opeľujúce kvety, či symbióza niektorých špeciálnych baktérií, ktoré sú natoľko dôležité pre život svojich hostiteľských foriem, že tie si pre ne vytvárajú špeciálne, len ich živiace buncné tkanivá.

Naša príroda odcudzená a už dávno o progresívnu symbiózu s ňou sa neusilujúca západná civilizácia nás vo svojich svetonázorových orientáciách naučila opájať sa ilúziou, že na zabezpečenie životného blahobytu stačí každej vyspelej krajine hlavne dostatočný finančný kapitál a lukratívna priemyselná výroba. Po 2. svetovej vojne si takýmto spôsobom vo vojnu zničenom svete vybudovali hospodársky blahobyt všetky západoeurópske krajiny i Severná Amerika. Začali vyrábať fantasticky zázračné veci a umožňovať kráľovsky pohodlný a komfortný životný štýl, ktorý sa veľmi rýchlo stal všeobecne nákazlivý. Ľudia si však neuvedomovali, že sa zabezpečoval z bioenergetických i surovinových rezerv už na úkor ostatných krajín sveta a zároveň i na úkor budúcich generácií ľudstva. A ak by sa mal tento životný štýl v rámci nového demokratického modelu slobody a rovnoprávnosti všetkých ľudí na svete zabezpečiť skutočne celej ľudskej, živelne sa rozmnožujúcej populácii, ktorá dokonca i v demografickej rovine porušila prírodné zákonitosti a rozmnožuje sa na naše prírodné možnosti nerovnovážne, tak už približne v polovici budúceho storočia by sa mohla prekročiť hranica maxima bioenergetických zásob. Poučiac sa z opatrení, ktoré si už pred tisícročiami osvojili výsostne biocentrické indiánske kultúry v Strednej a Južnej Amerike, či rovnako biocentrická čínska civilizácia na Ďalekom Východe, mali by sme sa čo najrýchlejšie zmobilizovať k osvojeniu si konštruktívneho úsilia o zorganizovanie takého celoplanetárneho projektu, ktorý by zabezpečil všetky potrebné opatrenia v globálnom rozmere na oddialenie environmentálnej katastrofy. Na takúto progresívnu záchranu je však potrebná nielen celoplanetárne dobre skoordovaná organizácia

environmentálnej obnovy, ale aj politická právomoc i obrovský finančný kapitál. Napríklad, už len na takú základnú vec, ako je radikálna novovýsadba lesných porastov na dnes už vyprahnutých a holých pohoriach, či obnova nevyhnutnej biodiverzity v obrovských novozavlažovaných územiach.

Pred päťtisíc rokmi sa na takýto projekt dokázali podúvať starovekí Číňania. Dokonca nielen v staroveku, i v našej dobe, síce na omnoho menšej ploche južnej časti kórejského poloostrova, po skončení kórejskej vojny sa dokázali zmobilizovať na projekt obnovy celej predvojnovy lesnej plochy ešte i moderní Juhokórejčania. Či je už schopné realizácie podobných, rovnako účinných projektov, i celé moderné ľudstvo, postavené dnes už naozaj pred hrozbu rýchleho vyčerpania všetkých jestvujúcich bioenergetických zdrojov, to je otázka, na ktorú by si mali dať čo najskôr konštruktívnu odpoveď všetky mocenské autority sveta. Lenže "stať sa vodcom ľudí na Ceste Tao, to neznamená vojskom si Podnebesie násilne podmaniť. Lebo také konanie sa rado zvykne vraciať! Veď kde sa rozložia armády, tam bude rásť iba trnie a bodlače. A po vpáde obrovských vojsk nastanú nevyhnutné roky utrpenia! Plodom dobrého úsilia preto určite nie je uzurpátorstvo, nie je spupná pýcha, nie je trestanie, nie je arogantnosť, nie je podmaňovanie a nie je násilie! Lebo nad kým veci zvíťazia, ten veľmi rýchlo začne byť vysilený. A to rozhodne nie je Cesta Tao! A kto nie je v súlade s Cestou Tao, s tým je veľmi rýchlo koniec!" (Lao-c', 30. kap.), čo, žiaľ, už v najbližšej budúcnosti celoplanetárne možno hrozí zatiaľ ešte veľmi nepripraveným generáciám našich bezstarostných potomkov.

## Literatúra

- Čarnogurská, M., 1997: Hranice demokracie a vedomie zodpovednosti občana za historický vývoj spoločnosti. Z cyklu Občianska spoločnosť, sloboda, demokracia. Fórum inteligencie v Žiline, 14 pp.
- Gleick, J., 1996: Chaos, vznik novej vedy, Ando. Brno, 351 pp.
- Kohn, L., 1991: Taoist Mystical Philosophy: The Scripture of Western Ascension, State University of New York Press, 345 pp.
- Lao-c', 1996: Tao Te ťing. Nestor, Bratislava, 320 pp.
- Lisický, M. J., 1994: Konceptia Tao: radikálne pokojné riešenie environmentálnej krízy. In Ekofilozofické koncepcie, 3. diel, Filozofický ústav SAV Bratislava, p. 75–83.
- Tai, Lian-Chang, 1989: Yi chuanzhi xing chengji qi si xiang, Academia Sinica. Taipei 1989, 243 pp.

**Mgr. Marina Čarnogurská, CSc. (1940), vedecká pracovníčka Kabinetu orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava**